

УДК 330.131.7:336.77(437)

НОВІ ПРИНЦИПИ УГОДИ БАЗЕЛЬ ІІ

І. Валова́

Базельський комітет з банківського нагляду та регулювання (відомий як “Базельський комітет”) був заснований наприкінці 1974 року управляючими центральними банками групи десяти країн. У 1988 р. Базельський комітет прийняв рішення впровадити систему оцінки капіталу на предмет кредитного ризику, яка отримала назву “Базельська угода про капітал” (Базель І). У 1996 році до цієї угоди було внесено поправку, яка стосувалась ринкових ризиків. Остаточна версія нової Базельської угоди про капітал (Базель ІІ), в якій передбачалось питання операційного ризику, була оприлюднена в червні 2004 року. Дана стаття присвячена проблемі ризиків, з якими стикаються кредитні фінансові установи. Розглянуто питання ризиків, достатності капіталу, оцінки ризику та управління ним, а також розкрито переваги та недоліки нових принципів. Національний банк Чеської Республіки, центральний банк країни, визначає доцільну модель банківських операцій та співпрацює з банками з метою втілення в життя Нової Базельської угоди про капітал.

Ключові слова: достатність капіталу, Національний банк Чеської Республіки, Базельський комітет з банківського нагляду та регулювання, Базельська угода про капітал, Нова Базельська угода про капітал, управління ризиком.

Вступ

Надійний та стабільний банківський сектор – одна з головних передумов функціонування економіки. Проте таку стабільність не можуть гарантувати лише ринкові механізми. Діяльність банків контролюється багатьма нормативними актами. Слід усвідомлювати, що банківський сектор дещо відрізняється від інших секторів. Це специфічна сфера зі специфічною продукцією та послугами, ризиками та методами управління.

Регулюючі органи повинні вжити необхідних заходів, мета яких – забезпечення банків та інших фінансових установ достатнім капіталом, що допоможе уникнути багатьох проблем. Ці організації намагаються захистити вкладників та економіку в цілому. Причиною цього є те, що занепад великого банку характеризується розширеною ланцюговою реакцією. Ризик ланцюгової реакції, яка має наслідки на рівні всього фінансового сектора, називається системним ризиком.

Мета та методологія

Мета статті – надати коротку інформацію про Базельську угоду про капітал, а саме про Нову Базельську угоду, випущену Базельським комітетом з банківського нагляду та регулювання. Особливий наголос зроблено на моральні якості, що є дуже важливим для кожного банку, який прагне оцінити ризики, контролювати їх та управляти ними. Також приділяється увага проблемі достатності капіталу, основним змінам в сфері управління ризиком у відповідності з угодою Базель ІІ, а також перевагам та недолікам нових правил для банків.

Головний метод даної статті – метод дедукції.

Результати

Нормативні акти, які регулюють діяльність банків, мають декілька цілей: підвищення рівня безпеки банківського сектора, вирівнювання конкурентного середовища банків за допомогою встановлення спільних критеріїв для всіх гравців, сприяння веденню здорового бізнесу та регулювання й нагляд. Нормативні акти здійснюють вирішальний вплив на управління ризиком. Нормативно-правова база встановлює обмеження та інструкції, які стимулюють процес ризик-менеджменту банків. Регулювання сприяють кращому визначенню ризику та створюють стимули для розробки кращих методологій оцінки ризиків.

У 1988 році Базельський комітет опублікував Базельську угоду про капітал, згідно з якою було встановлено мінімальний рівень капіталу з метою посилення надійності та стабільності банківської системи в цілому та створення більш конкурентного середовища для банків, які проводять операції на міжнародному рівні.

Починаючи з 1988 року модель була фактично впроваджена в усіх країнах, банки яких діяли на міжнародній арені. У 1999 році Базельський комітет прийняв рішення замінити Базельську угоду про капітал договором, який був би більш чутливим по відношенню до ризику. Нова модель базувалась на сучасних методах оцінки ризику.

Банківські ризики

Банківський ризик – це невизначеність, результатом якої є несприятливі зміни в плані продуктивності чи збитки. Існує багато ризиків у банківському секторі. Більшість з них добре відома. У зв'язку з угодою Базель II дуже часто обговорюються кредитний, ринковий та, протягом останніх років, операційний ризики.

Першим в плані важливості є кредитний ризик. Кредитний ризик – це ризик збитків у зв'язку з погіршенням фінансового становища позичальника. Не слід забувати про те, що погляди на ризик відрізняються для банківського портфеля та комерційного портфеля (портфеля комерційного банку). Традиційним показником кредитної якості дебіторської заборгованості є кількісна чи якісна оцінка цінних паперів (оцінка фінансового становища), тобто рейтинги. Нам відомо про внутрішні рейтинги та зовнішні. Внутрішні оцінки використовують банки, а зовнішні рейтинги проводяться рейтинговими агенціями на зразок Moody's, Standard & Poor's тощо. Є різні типи рейтингів. Рейтинг – це порядкова система виміру кредитного ризику, проте його не достатньо для того, щоб оцінити кредитний ризик. У зв'язку з цим використовуються моделі портфеля замовлень.

Ринковий ризик – це ризик несприятливих змін поточної ринкової вартості портфеля комерційного банку, пов'язаний з кон'юктурою товарного ринку, протягом періоду, необхідного для того, щоб припинити існування ділової операції (погасити заборгованість). Період ліквідації є критичним для оцінки таких несприятливих змін.

Останній ризик, про який ми говоритимемо, це операційний ризик. За Новою Базельською угодою про капітал, операційний ризик визначається як “ризик прямих чи опосередкованих збитків, які є результатом неадекватних чи недосконалих внутрішніх процесів, людей чи систем, або результатом зовнішнього впливу”. Поняття “операційний ризик” охоплює ризик людей (маються на увазі помилки людей), процесуальні ризики (тобто помилки при реєстрації розвитку ділової операції), технічний ризик (експериментальні помилки, відсутність відповідних інструментів для оцінки ризику) та інформаційно-технологічний ризик (збій у роботі системи).

Достатність капіталу

Поняття “достатність капіталу” існує довгий час та є головною опорою регулювання. Дві найважливіші вимоги стосовно достатності капіталу це ті, які уточнені Базельським комітетом з банківської справи. Угода Базель I була зосереджена на кредитному ризику та встановленні мінімального рівня капіталу як фіксований відсоток активів, оцінених згідно з їхніми основними особливостями у 1988 році. Пізніше сфера розмаху нормативів постійно збіль-

шувалась. Головним кроком був розгляд питання ринкового ризику з поправкою 1996 року. Базель II посилила існуючі нормативи стосовно кредитного ризику.

Згідно з угодою Базель I, достатність капіталу визначається як відношення банківського капіталу до його активів. Було два типи капіталу – рівень I та рівень II. Вимагалось, щоб капітал рівня I складав принаймні 8% активів. Кожний клас активів мав значення від 0 до 100%. Зважене значення збільшується відповідно до значення цього типу активів.

Угода про капітал повинна бути замінена Новою угодою, яка базується на трьох опорах: вимоги до мінімального капіталу, процес нагляду та ефективне використання ринкової дисципліни. Стосовно вимог до мінімального капіталу Базельський комітет постановив, що змінена версія чинної Базельської угоди про капітал повинна залишити стандартний підхід. Проте деякі банки зберегли можливість використовувати внутрішні кредитні рейтинги та моделі портфеля замовлень. Таким чином, потреба в банківському капіталі може перебувати у відповідності з його конкретними характеристиками ризику.

Основні характеристики угоди Базель II

Базель II – це нормативні положення стосовно достатності капіталу, які будуть впроваджені всіма банками країн, що є членами Євросоюзу, та всіма міжнародними банками, які не входять до Групи десяти ЄС. Головна мета цього механізму – покращити безпеку та надійність фінансової системи. Новий пакет програм – це набір консультативної документації, де описано рекомендовані правила для покращення показників кредитного ризику, розширення потреби в капіталі по відношенню до операційного ризику, забезпечення різних вдосконалень до чинної угоди та детальної розробки систем контролю за основами ринкової дисципліни. Нова Базельська угода про капітал забезпечує інструменти, широке висвітлення та ретельно продумані критерії в доповнення до опису роботи, що виконується. Нова угода про капітал містить три головні опорні рівні:

Рівень 1. Потреба в мінімальному капіталі

Цей рівень містить вимоги до мінімального капіталу по відношенню до кредитного, ринкового та операційного ризику. На цьому рівні запропоновано ширший спектр підходів до управління ризиком для встановлення потреби в капіталі, включаючи власні внутрішні моделі банків.

Інструменти для оцінки кредитного ризику:

- 1) Стандартизований підхід (SA) – найпростіший метод. Значення ризику отримані з рейтингів, проведених зовнішніми органами з оцінки ризику чи кредитно-експортними агентствами.
- 2) Один з двох рекомендованих Базельським комітетом методів розрахунку кредитних ризиків (IRB):
  - ◆ базовий підхід (FIRB) – за цією методикою банк використовує власну оцінку вірогідності невиконання клієнтами своїх зобов'язань, орган з банківського нагляду визначає інші характеристики;
  - ◆ прогресивний підхід (AIRB) – всі компоненти визначаються банками.

Методи оцінки ринкового ризику не змінилися, проте є зміна, яка стосується визначення торговельного портфеля та оцінки вимог до капіталу у випадку малого торговельного портфеля.

Банки можуть використовувати один з трьох базових методів для оцінки операційного ризику:

- 1) Підхід базових показників (BIA) – обчислення нарахувань на основний капітал як фіксована процентна ставка чистого доходу банку.

- 2) Стандартизований підхід (STA) – обчислення нарахувань на основний капітал окремо для кожного напрямку діяльності як фіксована процентна ставка.
  - ◆ Альтернативний стандартизований підхід (ASA) – наглядовий банківський орган може дозволити банку використати інший, альтернативний індикатор для комерційної діяльності чи для роздрібних банківських послуг.
- 3) Прогресивні методи обчислення економічного капіталу (АМА) – банкам дозволяється використовувати власні методи та моделі, які повинні бути схвалені контролюючими органами.

В таблиці 1 представлено перегляд методів оцінки ризику у відповідності з угодою Базель II.

Таблиця 1

Методи оцінки ризику в межах першого рівня

Тип ризику	Методи		
Кредитний ризик	<u>Стандартизований підхід</u>	<u>Базовий підхід</u>	<u>Підхід, базований на внутрішніх рейтингових оцінках</u>
Ринковий ризик	<u>Стандартизований підхід</u>	<u>Метод використання власних (внутрішніх) моделей</u>	
Операційний ризик	<u>Підхід базових показників</u>	<u>Стандартизований підхід</u>	<u>Прогресивний метод оцінювання</u>

Рівень 2. Процес розгляду та контролю

Другий опорний рівень є, головним чином, процесом оцінки достатності капіталу кожної фінансової установи за допомогою проведення нагляду за діяльністю банків. Дуже важливим моментом є надійність та якість механізмів управління та контролю. Банк має проводити внутрішні процеси, щоб оцінити так званий Процес оцінки достатності капіталу (відомий як СААР). Абсолютний мінімум достатності капіталу все ще складає 8% від вартості активів, оцінених на предмет ризику.

Рівень 3. Ринкова дисципліна

Третій опорний рівень зосереджений на прозорості та розкритті інформації. Кожний банк має розкрити більш детальну інформацію про свою діяльність (наприклад, які методи та підходи використовуються для оцінки достатності капіталу та контролю за ризиками).

Підхід Національного банку Чеської Республіки

Ця частина статті присвячена підходу Національного банку Чеської Республіки та стосується інформації, взятої з бази даних Національного банку та веб-сайтів.

В Чеській Республіці банківське регулювання та нагляд знаходяться під контролем Національного банку Чеської Республіки (CNB), який визначає розумну модель для проведення банківських операцій¹. Банки повинні слідувати цій моделі. Нормативні положення включають строки та умови вступу до банківського сектора та встановлення виважених правил для конкретних сфер банківської діяльності. Комітет з банківського нагляду Національного банку Чеської Республіки перевіряє, чи дотримуються банки цих правил².

¹ Згідно з протоколом №21/1992, Національний банк Чеської Республіки уповноважений видати ці нормативні положення.

² Для більш детальної інформації див. www.cnb.cz.

Асоціація банків Чеської Республіки – це добровільне об'єднання юридичних осіб, які займаються банківською діяльністю та операціями, пов'язаними з банківською справою. Однією з цілей цієї діяльності є представлення та відстоювання спільних інтересів її членів в уряді та в Національному банку. Основна частина діяльності Асоціації полягає в активній участі у підготовці законів та правових норм, цінних паперів, у регулюванні банківського нагляду, ринку капіталу тощо¹.

З метою впровадження Нової Базельської угоди про капітал Національний банк та Асоціація банків Чеської Республіки співпрацюють з банками.

Нові правила також відображені в Директиві 2000/12/ЄС² та Директиві 93/6/ЄС³ (далі – Директива ЄС). Національний банк погоджується з запропонованими змінами до цих директив та підтримує і слідує наступним моментам⁴:

- ◆ сприяння безпеці та надійності фінансових систем та покращення конкурентної здатності серед кредитних організацій та інвестиційних компаній як результат впровадження нових нормативних положень;
- ◆ впровадження нових правил на дату, запроповану в Директиві (1 січня 2007 року, тоді як деякі прогресивні підходи не будуть впроваджені аж до 1 січня 2008 року);
- ◆ створення спільної бази для всіх кредитних організацій, тобто банків, інститутів (емітентів) електронних грошей та кредитних спілок, а також для інвестиційних компаній Чехії;
- ◆ вчасна підготовка банківського сектора до впровадження нових нормативних положень, над чим Національний банк та фінансовий сектор повинні працювати разом;
- ◆ активна співпраця на міжнародному рівні.

Банківський нагляд Національного банку Чехії повинен підготуватись до фундаментальних змін у сфері регулювання та контролю банківського сектора відповідно до угоди Базель II. Це включатиме детальну розробку методів, які є об'єктивними, наскільки це можливо, включення цих методів до нормативно-правових актів Чеської Республіки та подальше застосування їх на практиці.

Чеська Республіка була включена до підготовки та впровадження угоди Базель II завдяки її членству в Групі основних принципів співробітництва (CPLG) та Робочої групи по капіталу. Національний банк також залучений до роботи різних комітетів та робочих груп ЄС. Наприкінці 2001 року Національний банк підготував анкету, в якій досліджувалось питання готовності банків до впровадження нових методів для вивчення кредитного ризику. Банк також займався вирішенням питання підвищення кваліфікації та організував декілька семінарів з вітчизняними та зарубіжними інструкторами.

Сьогодні, коли кінцева версія угоди Базель II відома, а тексти директив ЄС в основному завершені, найбільш важливими завданнями Національного банку Чеської Республіки є наступні⁵:

- ◆ впровадження директив ЄС в законодавчу діяльність Чехії;
- ◆ підвищення кваліфікації спеціалістів та громадськості (за допомогою проведення семінарів, презентацій та публікацій у пресі);

¹ Для більш детальної інформації див. www.czech-ba.cz.

² Директива 2006/48/ЄС Європейського парламенту та Федерального нагляду за діяльністю фінансових установ 14 червня 2006 стосовно підняття та сприяння діяльності кредитних організацій (виправлена версія Директиви 2000/12/ЄС).

³ Директива 2006/49/ЄС Європарламенту та Федерального нагляду за діяльністю фінансових установ 14 червня 2006 стосовно достатності капіталу інвестиційних компаній та кредитних організацій (виправлена версія Директиви 93/6/ЄС).

⁴ Для більш детальної інформації див. www.cnb.cz.

⁵ Для більш детальної інформації див. www.cnb.cz.

- ◆ активна співпраця в межах спільного проекту (Національний банк Чеської Республіки, коледжі управління виробництвом, CA CR);
- ◆ підвищення навичок учасників спільного проекту та підготовка до впровадження нових нормативних положень;
- ◆ активна участь у кількісному аналізі наслідків QIS5, організованому Базельським комітетом спільно з CEBS (аналіз зосереджується на оцінці наслідків та повторній перевірці угоди Базель II та директив ЄС);
- ◆ співпраця з іноземними контролюючими органами та, за можливості, укладення угоди про партнерство по відношенню до нагляду за окремими банківськими групами.

Обговорення

У багатьох статтях можна часто прочитати, що Нова угода про капітал – це змінена та виправлена версія Базельської угоди про капітал. Таке формулювання може дезорієнтувати людей, які не ознайомлені зі станом речей.

Базельська угода про капітал зробила перший крок в напрямку до досягнення узгодженості банківського нагляду. Вперше ми могли почути про достатність мінімального капіталу для кредитного ризику, а пізніше – для ринкового ризику також. Існував лише один метод оцінки ризику.

Нова Базельська угода зосереджена на забезпеченні більш чутливої та точної оцінки ризику. Вона стимулює фінансові установи до покращення своїх можливостей у сфері ризик-менеджменту, пропонує більш багатосторонній підхід та більш гнучкі інструменти для оцінки ризику та включає операційний ризик.

Нова Базельська угода про капітал включає три головні пункти. По-перше – вимоги до мінімального капіталу для кредитного, ринкового та операційного ризиків. Другий момент охоплює процес розгляду та контролю, третій – ринкову дисципліну. В таблиці 2 представлено головні відмінності між першою та другою Базельськими угодами про капітал.

Таблиця 2

Основні відмінності між угодами Базель I та Базель II

	Базель I	Базель II
1. Банківський нагляд	Зосереджена на питанні достатності капіталу	Три "основи" нагляду за діяльністю банків
2. Потреба в капіталі	По відношенню до кредитного та ринкового ризиків	Для кредитного, ринкового та операційного ризику
3. Визначення потреби в капіталі	Лише один метод	Більш ніж один метод
4. Вплив ризику (та рівень потреби в капіталі для кредитного ризику)	Залежність від типу клієнтів та незалежність від ризику	Залежність від ризикової поведінки клієнта (логічно витікає з зовнішніх оцінок за допомогою використання стандартизованого методу та з внутрішніх оцінок за допомогою використання методів IRB)
5. Методи оцінки ризику – власні внутрішні моделі банків та уточнені критерії	Лише для ринкового ризику	Для ринкового, кредитного та операційного ризику
6. Адміністративні витрати	Низька вартість	Висока вартість
7. Зацікавленість у якості управління ризиком	Банки не зацікавлені в якості управління ризиком	Банки зацікавлені в якості управління ризиком, вони можуть прагнути нижчих вимог до капіталу

В таблиці продемонстровано, що існують значні відмінності між першою та другою Базельськими угодами. Нова Базельська угода про капітал більше зосереджена на власних внутрішніх методиках, нагляді та ринковій дисципліні.

Національний банк Чеської Республіки та Асоціація банків Чехії об'єдналися з метою впровадження угоди Базель II. 21 травня 2007 року було опубліковано загальну схему, яка набула чинності 1 липня 2007 року та згідно з якою було впроваджено Нову угоду про капітал, беручи до уваги директиви ЄС. В принципі Національний банк Чехії поважає думку Базельського комітету або, якщо говорити більш точно, Європейської Комісії.

Банкам Чехії відомо про підготовку нових нормативних положень. Вони мали достатньо інформації про головні принципи угоди Базель II та про зміни, що наближаються і тому заздалегідь підготували свої системи. Національний банк проводив підвищення кваліфікації керівного персоналу. У зв'язку з цим ми вважаємо, що нова модель не була несподіванкою для банків та не спричинить труднощів, інакше кажучи – не матиме радикального впливу на банки. Проте ми дійшли висновку, що завдяки цій моделі національна банківська система Чеської Республіки буде більш прозорою та більш безпечною для вкладників, стейкхолдерів та банків також.

Висновок

Базельська угода про капітал встановила модель оцінки ризику з мінімальним капіталом 8% та 5 категоріями ризику. Модель визнана законною. У зв'язку з подальшим розвитком фінансових ринків та появою витончених методик управління ризиками, нової фінансової продукції угода Базель I була вже не в змозі виконувати поставлені задачі, у зв'язку з чим виникла необхідність у створенні нової обґрунтованої моделі.

Значення угоди Базель II – більш високоякісний рівень категорій ризиків, більшої кількості інструментів для обчислення потреби у мініальному капіталі та представлення нарахувань на основний капітал для операційного ризику.

<p>Сумарний капітал ≥ 8 %</p> <p>Середньозважена величина активів на предмет ризику для кредитного, операційного та ринкового ризиків</p>
--

Рис. 1. Обчислення норми достатності мінімального капіталу

На рисунку 1 представлено основне обчислення норми мінімального капіталу. Пункт “кредитний ризик” змінено згідно з Базель II, “операційний ризик” – новий пункт, пункти “сумарний капітал” та “8%” – ті ж самі.

Іншою відмінністю між першою та другою угодами є метод трьох “основ” для встановлення необхідного капіталу:

основа 1 – вимоги до мінімального капіталу (обчислення активів, оцінених на предмет ризику для кредитного, операційного та ринкового ризиків залежно від жорстких мінімальних вимог);

основа 2 – нагляд та контроль (потреба у використанні інтегрованої моделі управління ризиками);

основа 3 – ринкова дисципліна (вимоги до більш широкого висвітлення інформації з метою забезпечення більшої обізнаності стейкхолдерів стосовно структури ризику банку).

Мета нової угоди – сприяти покращенню управління ризиками серед фінансових установ та представити обґрунтовану, чутливу до ризику модель. Це максимізує ефективність норма-

тивних положень щодо капіталу, підвищить фінансову стабільність, захистить інтереси клієнтів.

Впровадження угоди Базель II прискорить об'єднання практичних методик регулювання та нагляду. Угода Базель II націлена на сприяння встановленню ефективних систем управління, особливо у сфері кредитного та операційного ризиків.

Національний банк Чеської Республіки погоджується з директивами Європейського Союзу. Нові правила повинні покращити управління ризиками в кредитних організаціях та інвестиційних компаніях. Можна очікувати, що впровадження нової моделі матиме своїми наслідками більшу ринкову прозорість та зміцнення загальної стабільності фінансових ринків.

Список використаних джерел

1. DVOŘÁK, P. *Bankovníctví pro bankéře a klienty*. 3. vyd. Prague: Linde, 2005. 681 s. ISBN 80-7201-515-X.
2. FABOZZI, F.J., *The handbook of asset/liability management: state-of-the-art investment strategies, risk controls, and regulatory requirements*. Rev. ed. Boston: Irwin, c1996. vi, 506 s. ISBN 1557388008.
3. JÍLEK, J. *Finanční rizika*. 1. vyd. Prague: GRADA Publishing, 2000. 635 s. ISBN 80-7169-579-3.
4. PETRÁNOŠOVÁ, B. *Bankovní management*. 1. vyd. Brno: Masaryk University, 2004. 132 s. ISBN 80-210-3481-5.
5. UYEMURA, D.G., *Financial risk management in banking: the theory & application of asset & liability management*. New York: McGraw-Hill, c1993. xviii, 361 s. ISBN 1557383537.
6. Act No. 6/1993 Coll. of 17 December 1992, on the Czech National bank, as amended by later Acts.
7. Act No. 21/1992 Coll. of 17 December 1991, on Banks, as amended by later Acts.
8. [Decree of the Czech National Bank No. 522 of 15 September 2004](#), amending Decree of the Czech National Bank No. 333/2002 Coll., stipulating the prudential rules of parent undertakings on a consolidated basis.
9. [Decree of the Czech National Bank No. 333 Coll. of 3 July 2002](#), stipulating the prudential rules of parent undertakings on a consolidated basis.
10. [Provision of the Czech National Bank No. 2 of 3 July 2002](#), on capital adequacy of banks and other prudential rules on a solo basis.
11. Directive 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions (recast version of Directive 2000/12/EC).
12. Directive 2006/49/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on the capital adequacy of investment firms and credit institutions (recast version of Directive 93/6/EC).
13. <http://www.bis.org> (official websites of the Basel Committee on Banking Supervision).
14. <http://www.cnb.cz> (official websites of the Czech national bank).
15. <http://www.czech-ba.cz> (official websites of the Czech banking association).
16. <http://www.europa.eu.int> (portal of the European union).

Отримано 01.04.2007.
Переклад з англ. Н.М. Середи.